

Finantspädevuste ja rahatarkuse arendamise kompetentsikeskus

Vaheraporti lisa:

Rahatarkuse õpetamise olukord, väljakutsed ning soovitused õpetamise efektiivsemaks muutmiseks Eestis

30.12.2025

Töö tellija:

Rahandusministeerium

Töö teostaja:

Majandusanalüüsi ja rahanduse instituut
Tallinna Tehnikaülikool

Vastutav täitja: Tõnn Talpsepp, PhD

Sisukord

<i>Sissejuhatus</i>	3
1 <i>Teoreetiline raamistik</i>	5
1.1 Finantsharidus kui finantskäitumise oluline mõjutaja	5
1.2 Perekond kui oluline tugi	6
1.3 Finantssuunamudijad ja koostöö erasektoriga	7
1.4 Regulatsioonide pärssiv efekt	7
2 <i>Metoodika</i>	9
3 <i>Empiirilised tulemused</i>	14
3.1 Rahatarkuse omandamise meetodid.....	14
3.1.1 Integratsioon vs valikained	14
3.1.2 Praktilised ja mängulised meetodid	15
3.1.3 Kitsaskohad tänases õppekavas.....	16
3.2 Rahatarkuse õpetamise hindamine	16
3.2.1 Koduse keskkonna roll	17
3.3 Õpetajate vajadused.....	18
3.3.1 Kitsaskohad õpetajate teadmistes.....	19
3.3.2 Õppematerjalide vajadus.....	19
3.3.3 Täiendkoolitusvajadus.....	19
3.3.4 Valdkondlike ekspertide kaasamine.....	21
3.4 Kõrgkoolide roll ja õppekavade sisu.....	21
3.5 Finantsmõjusikute roll	24
3.5.1 Finantsmõjusikute lähenemised	24
3.5.2 Koostöö haridussüsteemiga.....	25
3.5.3 Regulatiivsed takistused	25
4 <i>Järeldused ja kokkuvõte</i>	27
<i>Kasutatud kirjandus</i>	30
<i>Lisa 1: Intervjuude plaan</i>	33
Õpetajad:	33
Programmijuhid:	33
Finantsmõjusikud:.....	34

Sissejuhatus

Käesolev raport on koostatud Rahandusministeeriumi projekti „Finantspädevuste ja rahatarkuse arendamise kompetentsikeskus" raames ning keskendub rahatarkuse õpetamise hetkeseisu ja arenguvõimaluste kaardistamisele Eesti haridussüsteemis. Raport annab sisendi mitmetele projekti uurimisküsimustele, mis puudutavad rahatarkuse omandamise meetodeid, õpetamise hindamist, õpetajate vajadusi ning koostööd erasektoriga.

Projekti laiem eesmärk on arendada Eesti elanike finantspädevusi ning tagada, et rahatarkusega seotud teadmised ja oskused jõuaksid süsteemselt nii formaalhariduse kui mitteformaalse õppe kaudu kõikide ühiskonnaliikmeteni. Käesolev raport keskendub järgmistele projekti uurimisküsimustele:

Uurimisküsimus 2.2. Millised meetodid aitavad paremini omandada rahatarkust erinevates õpiastmetes, st kuidas saavutada juba väljatöötatud õpiväljundeid?

Uurimisküsimus 2.3. Kuidas hinnata rahatarkuse õpetamist koolides?

Uurimisküsimus 2.5. Millist sisendit vajavad õpetajad ja õppejõud, et rahatarkust õpetada?

Uurimisküsimus 2.8. Milliseid projektipõhist või praktilist õpet saab interdistsiplinaarselt rakendada kõrg- ja ülikoolides parendamiseks rahatarkuse õpet nii õpetaja-, sotsiaal- kui erinevatel tehnilistel erialadel, kus seni rahatarkuse õpe puudub või on esindatud vähesel määral?

Uurimisküsimus 3.6. Kas ja kuidas erinevad finantstemaatika mõjuisikute soovitusel ning lähenemine inimeste rahatarkuse alasel koolitamisel ning finantskäitumise mõjutamisel üldistest haridusvaldkonna ja pedagoogilistest lähenemistest ning kuidas tajuvad osapooled vastava lähenemise efektiivsust?

Käesolevas raportis kasutatav uurimisküsimuste nummerdus erineb projekti lähteülesandes toodud küsimuste nummerdusest tulenevalt vajadusele struktureerida raport loogiliselt püsitatud ja nummerdatud küsimuste ümber. Projekti küsimuste ja käesolevas raportis kasutatava nummerduse seos on toodud tabelis 1.

Tabel 1. Projekti küsimuste ja käesolevas raportis kasutatava nummerduse seos.

Projekti küsimus	Raporti küsimus	Sisu lühikirjeldus
2.2	1	Rahatarkuse omandamise meetodid erinevates õppeastmetes
2.3	2	Rahatarkuse õpetamise hindamine koolides
2.5	3	Õpetajate ja õppejõudude sisendvajadus
2.8	4	Projektipõhine ja praktiline õpe kõrgkoolides
3.6	5	Finantsmõjuisikute vs pedagoogiliste lähenemiste võrdlus

Uurimisküsimustele vastamiseks viidi läbi kvalitatiivne uuring, mille käigus koguti andmeid süvaintervjuude kaudu. Algselt oli projekti meetodikas ette nähtud fookusgrupi intervjuude läbiviimine, kuid töö käigus otsustati üle minna individuaalsetele süvaintervjuudele. Selline meetodiline muudatus võimaldas saada intervjuueeritavatelt avameelsemaid ja detailsemaid vastuseid, kuna üks-ühele vestluses tundsid vastajad end vabamalt ning said jagada ka kriitilisemaid seisukohti, mida rühmavestluses ei pruugi välja öelda. Samuti võimaldas individuaalne formaat kohandada küsimusi vastavalt konkreetse vastaja taustale ja kogemustele.

Kokku viidi läbi 26 süvaintervjuud erinevate sihtrühmade esindajatega: praktiseerivate üldhariduskoolide õpetajatega, pedagooge koolitavate ülikoolide programmijuhtidega ning ühiskonnas rahatarkust edendavate finantsmõjuisikutega. Valim koostati mitmekesisuse põhimõttel, hõlmates eri vanuses ja kogemusega pedagooge erinevatest Eesti piirkondadest ning erineva tasemega koolidest.

Raport algab teoreetilise raamistikuga, mis annab ülevaate rahatarkuse definitsioonidest, finantshariduse rollist finantskäitumise mõjutamisel ning perekondlike ja ühiskondlike tegurite mõjust rahatarkuse arengule. Seejärel kirjeldatakse uurimismetoodikat ning esitatakse intervjuude tulemused struktureeritult vastavalt käsitletavatele teemadele. Raport lõpeb järelduste ja poliitikasoovitustega.

1 Teoreetiline raamistik

Rahatarkus on OECD (2012, 2013) definitsioonide järgi kombinatsioon teadmistest, oskustest ja käitumisest, mis aitavad üksikisikul oma heaolu maksimeerida. See tähendab, et rahatargal inimesel on olemas teadmised ja oskused, mis võimaldavad teha mõistlikke finantsilisi otsuseid ning tulla nende tulemustel mh keerulistes olukordades edukalt toime. Lusardi ja Mitchell (2007, 2014) näevad rahatarkust võimena kasutada olemasolevat majandusalast teadmist informeeritud otsuste tegemiseks, sh oma finantside planeerimiseks ning seeläbi heaolu kasvatamiseks. Nad lisavad, et rahatarkuse alla kuuluvad muuhulgas laenukäitumine, pensioni ja säästude planeerimine ning investeerimisotsused. Atkinsoni ja Messy (2012) näevad rahatarkust raha juhtimisena võimalikult efektiivsel viisil, mille lahutamatuks osaks on valdkondlikud eelteadmised. Xiao (2008) mõistab eelarvestamise ja rahaplaneerimise all ühelt poolt sissetulekute juhtimist ehk tulu teenimise ja suurendamisega seotud tegevusi nagu töötamine, karjääri planeerimine ja investeerimine inimkapitali. Definitsiooni teine pool hõlmab kulutuste juhtimist, mh ülekulutamise vältimist ja piisavate rahaliste vahendite olemasolu rahaasjade kontrolli tulemusena. Stolper ja Walter (2017) lisavad, et mida parem on finantskirjaoskus, seda paremaid finantsotsuseid nagu tõhusam eelarvestamine ja vastutustundlikum suhtumine säästmisesse, tehakse. Rahatarkuse õpetamine varajases eas, sh koolides on eriti oluline seetõttu, et mida noorem on inimene, seda kergemini on tema psühholoogia ja seeläbi suhtumine rahatarkusesse, mõjutatav (Borghans et al. 2008).

1.1 Finantsharidus kui finantskäitumise oluline mõjutaja

French ja McKillop näevad haridusliku interventsiooni positiivse küljena, et ühiskonnad, mis pööravad tähelepanu eeskätt rahatarkusele, võivad rõõmustada oma liikmete madalama tarbijavõlgade taseme üle võrreldes ühiskondadega, kus haridustase on madalam (French, McKillop, 2016). Seejuures tuleb arvestada, et hariduslike interventsioonide mõjususe sõltub mh selle intensiivsusest. Fernandes et al. (2014) kirjutavad, et kuigi finantskirjaoskus korreleerub positiivselt paremate finantsotsustega, on finantshariduse mõju finantskirjaoskusele siiski sageli pigem tagasihoidlik ja lühiajaline ning finantskäitumist on võimalik muuta pigem intensiivsemate ja pikemaajaliste valdkondlike haridusprogrammidega. Ka Brown, Henchoz ja Spycher (2018) jõudsid Šveitsi erinevaid keelkondi uurides järeldusele, et prantsusekeelses kultuuris, mis on orienteeritud rohkem lühiajalistele eesmärkidele, on finantskirjaoskuse

tase madalam, samas kui riigi saksakeelses osas, kus kultuuriliselt on pikaajaliselt domineerinud väärtus nagu säästlikkus, on finantskirjaoskuse tase kõrgem.

Ka Campell (2006) on soovitanud parema finantskäitumise saavutamiseks ühiskonda sekkuda läbi finantshariduse andmise, tarbijakaitse regulatsioonide kehtestamise ning finantstoodete läbipaistvusnõuete kehtestamise. Ta toob mh välja, et parem finantsharidus ja sellest tulenev suurem teadlikkus parandab laenukäitumist, aidates leibkondadel ära kasutada turule tekkivaid soodsaid hüpoteeklaenude refinantseerimisvõimalusi. Samuti näeb autor finantsharidusel positiivset seost investeerimisega alustamisel. Sarnasele tulemusele on üldise hariduse positiivse mõju osas jõudnud Tallinna börsi andmeid kasutades ka Talpsepp, Liivamägi ja Vaarmets (2019, 2020).

1.2 Perekond kui oluline tugi

Rahatarkuse arengul ning selles, kuidas võtavad õppurid valdkonnaga seotud teadmisi vastu, nähakse üliolulist rolli sihtgrupi kodusel kasvatusel. Selle kõrval mõjutab finantsotsuseid sihtgruppi kuuluva ehk rahatarkuse õpet saava isiku haridustase. Shim et al. (2009) tõestavad 781 tudengi seas läbi viidud veebiküsitluse andmete põhjal, et sotsiaalses keskkonna puhul mängib finantsilise heaolu võimaliku eeltingimusena rolli see, kuidas isik tajub oma vanemate ootusi ehk kui neilt oodatakse iseenesega hakkamasaamist, mõjutab see positiivselt nende akadeemilist edukust ning finantsteadlike hoiakute kujunemist. Bucher-Koenen ja Lusardi (2011) toovad välja, et akadeemiline edukus ja kõrgem haridustase on aga positiivses korrelatsioonis finantsilise eduga. Täpsemalt tähendab kõrgem haridustase autorite uurimuse kohaselt paremat finantskirjaoskust ja investeerimisotsuseid ja seeläbi kõrgemat sissetulekut, samas kui madal finantskirjaoskus toob endaga kaasa vähese säästmise, aga ka ebaratsionaalsed laenuotsused, nagu näiteks liiga kõrge intressi aktsepteerimine.

Vanemate rolli paremate finantsotsuste ja -käitumise juures on uurinud ka Norvilitis ja MacLean (2010), kelle tööst selgub, et need, keda on vanemate poolt suunatud paremate finantsotsuste tegemisel, omavad tulevikus väiksemaid krediitkaardivõlagasid. Autorid toovad välja, et vanemate eeskuju mõjutab last ka teiste finantskäitumise aspektide suhtes, näiteks tõstab nende finantskirjaoskust.

Finantskäitumist mõjutavate psühholoogiliste tegurite puhul tuleb arvestada, et need ei ole inimese elukaare jooksul püsivad ning seetõttu on ka rahatarkuse õppes vaja teadmisi pidevalt uuendada. Seda seetõttu, et isiksuseomadused võivad muutuna vastusena erinevatele kogemustele, seda eriti varajases lapsepõlves (Borghans et al., 2008), Klontz et al (2011) hinnangul mõjutab rahaga seotud uskumusi, millisesse elanikkonna rühma inimene kuulub ning see võib muutuda seoses inimese ühiskondliku staatuse muutumisega hetkel, kui ta hakkab end mõne teise ühiskonnagrupi osana identifitseerima. Ka Fletcher ja Wolfe (2016) on järeldanud, et mittekognitiivsete tegurite

avalbumine ja mõju suurus seotud isiku sotsiaalmajandusliku taustaga, näiteks kõrgema sissetulekuga perede lastel arenevad mittekognitiivsed oskused kiiremini ehk perekonna majanduslikud ressursid mõjutavad lapse psühholoogilist arengut ja seeläbi hiljem tema finantskäitumist. Hsin ja Xie (2017) nõustuvad, et psühholoogiliste tegurite mõju finantskäitumise määramisel pole elukaare jooksul püsiv, nad toovad välja, et see muutub vastavalt vanemate sotsiaalmajandusliku staatuse muutumisele. Autorid lisavad, et vanemate sotsiaalmajanduslik staatus mõjutab mh ka laste akadeemilisi saavutusi, kuid see mõju on ajas vähenev. Veel enam, majanduslikud ressursid ei mõjuta mitte ainult lapsi, vaid sissetuleku puudumine omab negatiivset mõju ka täiskasvanute vaimsele tervisele, suurendades nende neurootilisust (Blazquez Cuesta & Budria, 2014).

1.3 Finantssuunamudijad ja koostöö erasektoriga

Lisaks kooliharidusele ning perekondlikele mõjudele nähakse rahatarkuse arengu mõjutamisel üha suuremat rolli ka finantssuunamudijatel. Näiteks mõjutab rahatarkuse osaks olevaid investeerimisotsuseid see, kui suur on haip ühe või teise finantsinstrumendi ümber (Wolski, 2019). Sama autori hinnangul läheb mõjuisiku definitsiooni alla aktsiaturu mõistes autoriteetne ja suure usaldusega isik, kes on suuteline aktsiahindade muutust kas liigse kiitmisega või laitmiselega esile kutsuma. Vetka (2022) on oma magistritöös lähtunud Euroopa Väärtpaberiturujärelevalve definitsioonist ja käsitleb mõjuisikuna reaalseid või väljamõeldud investoreid, kel on olemas finantsalane pädevus koos suure investeerimiskogemusega, kes esitavad järjepidevalt investeerimissoovitusi ning kelle eesmärk on jõuda oma soovitustega laiematesse massidesse.

Kuigi finantsmõjuisikute käitumine ei pruugi alati olla ühiskonna huvides laiemalt, aitab nende poolt avaldatav teave kaasa rahatarkuse arengule noorte seas ning mõjutab positiivselt nende finantskäitumist. Siiski on mõju tugevam nende seas, kel on koolist kaasa antud kõrgem rahatarkuse tase. See viitab sellele, et koolides antav teave aitab noortel eristada mõjuisikute poolt antava informatsiooni kasulikkust noorele endale ning saada aru informatsioonist, mis võib olla esmalt finantsmõjuisiku ja alles seejärel tema järgija huvides (Jha, Jose, 2025).

Siiski on koostöö üldharidusasutuste ja erasektori, täpsemalt finantssuunamudijate vahel oluline, kuna finantssuunamudijad aitavad koolides õpetatavat täiendada. Täpsemalt muudavad finantsmõjuisikud rahatarkuse teemad kättesaadavamaks ja kiirendavad seeläbi rahatarkuse arengut (Hayes, Ben-Shumel, 2024)

1.4 Regulatsioonide pärssiv efekt

Kuigi hariduslikud interventsioonid on rahatarkuse ühiskondlikul arengul vajalikud, tuleb siiski jälgida, et rahatarkusega seotud valdkondi riigi poolt üle ei reguleeritaks. Näiteks on

leitud, et liigne reguleeritus võib pärssida uute finantstehnoloogiate kasutuselevõttu ning jõudmist sihtgrupini (Herdinata, 2020).

Kumar ja Kumar (2021) leiavad, et rahatarkuse arengu seisukohalt on ülioluline, et erinevad finantsteenused oleksid võimalikult kättesaadavad. See tähendab, et kõrgem finantskirjaoskuse tase on positiivselt seotud finantsteenuste kasutamisega ning rahatarkusega seotud olukord on parem piirkondades, kus regulatiivsed takistused finantsteenustele ligipääsemisel on madalamad. Kaiser ja Lusardi (2024) lisavad, et finantsteenustele ligipääsetavus peaks suurenema koos parema finantsharidusega, et maandada riske erinevate finantsteenuste kasutusele võtmisel.

2 Metoodika

Rahatarkuse olukorra, õpetamise ning arengusuundade kaardistamiseks viidi läbi süvaintervjuud nii praktiseerivate õpetajate, pedagooge õpetavate ülikoolide ajaloo ja ühiskonnaõpetuse õpetaja õppekavade programmijuhtide ja/või vastutavate isikutega ning rahatarkuse edendajatega ühiskonnas. Respondentidelt võimalikult avatud tagasiside saamiseks lubati neile nende vastuste käsitlemist anonüümsel kujul ning küsimused (vt Lisa 1) tuletati eelpool kirjeldatud teooriast ja antud projekti raames fookuses olevatest uurimisküsimustest. Täpsemalt otsib käesolev raport vastust järgmistele uurimisküsimustele (vastavus projekti uurimisküsimustele on toodud sissejuhatuses tabelis 1):

1. Millised meetodid aitavad paremini omandada rahatarkust erinevates õppeastmetes, st kuidas saavutada juba väljatoodud õpiväljundeid?
2. Kuidas hinnata rahatarkuse õpetamist koolides?
3. Millist sisendit vajavad õpetajad ja õppejõud, et rahatarkust õpetada?
4. Millist projektipõhist või praktilist õpet saab interdistsiplinaarselt rakendada kõrg- ja ülikoolides parendamaks rahatarkuse õpet nii õpetaja-, sotsiaal-, kui erinevates tehnilistel erialadel, kus seni rahatarkuse õpe puudub või on esindatud vähesel määral?
5. Kas ja kuidas erinevad finantstemaatika mõjuisikute soovitusel ning lähenemine inimeste rahatarkuse alasel koolitamisel ning finantskäitumise mõjutamisel üldistest haridusvaldkonna ja pedagoogilistest lähenemistest ning kuidas tajuvad osapooled vastava lähenemise efektiivsust?

Uurimisküsimuste kaardistamiseks ning rahatarkuse õpetamist puudutava kaardistamiseks koostati intervjuude plaan. Seejuures defineeriti iga intervjuu alguses rahatarkuse mõiste, et osapooled saaksid sellest ühtmoodi aru. Rahatarkuse mõiste selgitamisel lähtuti OECD (2012, 2013), Atkinsoni ja Messy (2012) ning Lusardi ja Mitchell (2007, 2014) eelpool kirjeldatud definitsioonidest. Seejärel sai õpetajatelt uuritud, mil määral nende koolis õpilastele täna rahatarkust õpetatakse, kas võimalik on võtta eraldiseisvat majandusega seotud ainet, või on rahatarkuse teemad integreeritud pigem teistesse õppeainetesse. Samuti tehti intervjuu käigus juttu sellest, kas ja kuidas

rahatarkuse alaseid teadmisi õpilaste puhul mõõdetakse ning millised on tulemused. Samuti lasti õpetajatel teha ettepanekuid, mis võiks seoses rahatarkuse õpetamisega tänasega võrreldes muutuda ning mida oleks selleks vaja. Viimaks uuriti intervjuu käigus, kui palju teevad õpetajad rahatarkuse teemade käsitlemisel koostööd õpilaste koduga, st vanematega.

Kokku viidi rahatarkuse õpetamise ja olukorda puudutavatel teemadel läbi 26 intervjuud. Nende arv kujunes põhimõttel, et uusi intervjuueeritavaid lisatakse seni, kuni vestluse käigus ilmneb uut teadmist. Valdkonnaga seotud inimeste vastused hakkasid korduma tegelikult juba varasemalt, kuid kontrolli mõttes sai vesteldud kvalitatiivse uuringu läbiviimise aluseks olevates eeldustes sisalduvast rohkemate isikutega.

Tabelist 2 on näha ammendav nimekiri intervjuueeritustest, kuid hilisem intervjuude tulemuste kirjeldamine jääb intervjuueeritutele antud lubaduse kohaselt anonüümseks ehk konkreetset sisu ei omistata ühelegi intervjuueeritule.

Tabel 2. Nimekiri projekti raames intervjuueeritud koolidest ning keeldunutest

	<i>Kooli nimi</i>	<i>Vastanu roll</i>	<i>Intervjuu tüüp</i>
1.	Tabivere Põhikool	Õppe- ja arendusjuht	Kirjalik
2.	Valga Gümnaasium	Õpetaja	Keeldus
3.	Tartu Tamme Gümnaasium	Õpetaja	Kirjalik
4.	Tori Põhikool	Õpetaja	Suuline
5.	Paide Gümnaasium	Õpetaja	Suuline
6.	Viimsi Gümnaasium	Õpetaja	Suuline
7.	Haabneeme kool	Õpetaja	Suuline
8.	Haabneeme kool	Õpetaja	Suuline
9.	Erakool Garant	Õpetaja	Suuline
10.	Tallinna Südalinna kool	Õpetaja	Suuline
11.	Kuressaare Hariduse Kool	Õpetaja	Suuline
12.	Orissaare Gümnaasium	Õpetaja	Suuline
13.	Pärnu Sütevaka Gümnaasium	Õpetaja	Suuline
13.	Pärnu Koidula Gümnaasium	Õpetaja	Suuline

14.	Gustav Adolphi Gümnaasium	Õpetaja	Suuline
15.	Lasnamäe Gümnaasium	Õpetaja	Suuline
16.	Rocca al Mare Gümnaasium	Õpetaja	Suuline
17.	Hugo Treffneri Gümnaasium	Õpetaja	Suuline
18.	Järveküla kool	Õpetaja	Suuline
19.	Tallinna 21. kool	Õpetaja	Keeldus
20.	Tallinna Saksa Gümnaasium	Õpetaja	Suuline
21.	Tallinna Ülikool	Ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse õppekava juht	Suuline
22.	Tallinna Ülikool	Haridusteaduste õppejuht	Kirjalik
23.	Tartu Ülikool	Haridusteaduste instituudi nooremlektor	Suuline
24.	-	Finantsmõjusik	Kirjalik
25.	-	Finantsmõjusik	Suuline
26.	-	Finantsmõjusik	Suuline

Valimi koostamisel lähtuti mitmekesisuse põhimõttest. Nii on järgnevalt kirjeldatavates tulemustes esindatud mees- kui naissoost õpetajad ning sisse on toodud vanuseline dimensioon. Oma mõtteid jagasid nii alles alustavad kui juba õpetamist pikalt praktiseerinud pedagoogid. Samuti on uuringus hoolitsetud selle eest, et intervjueeritud õpetajad kuuluksid võimalikult erineva tasemega koolidesse – vesteldi nii eliitkoolides, erakoolides, kui tavakoolides praktiseerivate pedagoogidega. Kuivõrd pedagoogikat õpetavad Eestis kaks ülikooli – Tartu Ülikool ja Tallinna Ülikool, kaasati valimisse nende kõrgharidusasutuste õpetajakoolituse eest vastutavad võtmeisikud. Geograafiline hajutatus paistab tabelist välja sel kujul, et valimisse on kaasatud väga erineva suurusega linnasid nagu näiteks Valga, Pärnu, Tallinn, Paide või Viimsi. Samuti on valimis esindatud väiksemad kohad nagu Tori või Tabivere.

Antud valimi mõistes mõistetakse eliitkoolina Hugo Treffneri Gümnaasiumit, Gustav Adolphi Gümnaasiumit ja Pärnu Sütevaka Gümnaasiumit, mis on järjepidevalt tõestanud, et eksamitulemustega suudetakse silma paista ning mahtuda erinevate edetabelite TOPidesse. Eraoolidena küsitleti Garanti ning Rocca al Mare kooli. Vastajate hulgast leiab 15 naist ja 11 meest.

Pedagoogide koolitamisega seotud programmijuhtidel uuriti, kuidas on praegused pedagoogid valmis rahatarkuse teemasid õpetama ning lähtuvalt õpetajatelt saadud sisenditest selle kohta, kas rahatarkuse teemadel oleks võimalik korraldada eraldi täiendkoolitusi. Lisaks sellele, et täiendkoolituse vajaduse toovad välja praktiseerivad õpetajad, on see levinud meetod õpetajate teadlikkuse tõstmiseks teistes riikides, näiteks Soomes (Rahandusministeerium, 2024). Samuti räägiti programmijuhtidega teemal, kuidas tuntakse tulevaste pedagoogide seas rahatarkuse teemade vastu huvi ning kas ja mil viisidel saaks seda tõsta. Laiema küsimusena sai programmijuhtidelt uuritud, milline näeks nende hinnangul välja ideaalne rahatarkuse temaatika sisaldav õpetajate õppekava ning millist tuge nad selle ülesehitamisel vajaksid. Täpsustavalt küsiti, mida saaks pedagoogide õpetamisel võrreldes tänasega paremini teha ning mis muudatusi praegu takistab. Samuti käsitleti, kas rahatarkust tuleks pedagoogidele õpetada integreerituna mõnda õppeainesse või eraldi ning millised praktilised oskused on tänases kõrgharidusõppes teemaga seotult kaetud.

Kuidas rahatarkuse alaseid teadmisi ei vii ühiskonda ainult õpetajad, intervjueriti käesoleva projekti raames ka finantssuunamudijatega. Intervjueritute hulgas olid näiteks Marin Vallikivi, Äripäeva investor Toomas (Juhan Lang, Äripäeva investeerimisvaldkonna juht), Riin Mäesalu jt. Kõigepealt uurisime rahatarkuse edendajatel, milliseks hindavad nemad tänapäeva noorte taset rahaasjade korraldamisel. Seal edasi liikusime selle juurde, kas rahatarkuse õpetamine koolides on piisav ning mida peaks nende hinnangul muutma. Samuti, millised meetodid nende praktikas valdkondlike teemade edasiandmisel kõige paremini töötavad. Samuti uurisime, millistest rahatarkusega seotud teadmistest jääb täna suunamudijate kogemuse põhjal ühiskonnas kõige enam puudu ning kust nemad oma teadmised on ammutanud ning kuidas tervikuna ühiskonnas rahatarkus inimesteni peaks jõudma ning kes selle eest vastutama.

Ülal oleval tabelil on välja toodud kõik isikud, kellega õnnestus saada kontakt. Kokku saadeti intervjuupalvetega algselt välja 93 päringut. Kõige altimad olid vastama kõrgkoolide pedagoogide koolitavate õppekavade programmijuhid või nende poolt viidatud temaatikaga tegelevad ülikoolisisesed isikud. Samuti õpetajad. Kõige raskem oli kontakti saavutamine finantsmõjuisikutega, kes jätsid valdavalt korduvalt saadetud päringutele vastamata.

Käesoleva uuringu puhul olgu mainitud, et esinevad ka teatavad piirangud. Nimelt puudub kvalitatiivse uuringu puhul võimalus üldistada tehtavaid järeldusi kogu populatsioonile. Selle piirangu minimeerimiseks tehti rohkem intervjuusid, kui kvalitatiivse uuringu disain eeldaks. St rohkem hetkest, mil intervjuudest ilmnev informatsioon hakkab korduma.

Intervjuude analüüs põhines korduvate mustrite ja teemade tuvastamisel, mida võrreldi eelnevalt välja toodud teoreetilise raamistikuga. Lisaks on järgnevas tulemuste

empirilises analüüsis kasutatud illustratiivseid tsitaate, mis on valitud korduvate teemade esile toomiseks ega ole seotud konkreetse vastaja identiteediga.

3 Empiirilised tulemused

3.1 Rahatarkuse omandamise meetodid

Uurimisküsimus: Millised meetodid aitavad paremini omandada rahatarkust erinevates õppeastmetes, st kuidas saavutada juba väljatöötatud õpiväljundeid?

3.1.1 Integratsioon vs valikained

Süvaintervjuudes osalenud õpetajatest nentisid kõik, et rahatarkusega seotud teemade ehk pensioniplaneerimise, laenukäitumise, investeerimise ja eelarvestamise käsitlemine koolides pole põhjalik. Finantskirjaoskusega seotud teemasid käsitletakse pigem integreeritult 6., 9. ja 12. klassi ühiskonnaõpetuse tundides.

Mõned koolid paistavad silma parema olukorraga:

- Gustav Adolphi Gümnaasiumis on finantskirjaoskuse moodul olemas ka reaalteadustega seotud ainetes
- Hugo Treffneri Gümnaasiumis ja GAG-s on eraldi valikainena võimalik läbida kolm kursust majandusõpetust
- Järveküla kool pakub rahatarkuse teemadel õpilastele vabatahtlikku huvialaringi
- Erakoolides on võimalik rohkem ressursi suunata rahatarkuse õpetamisesse

Õpetajad toovad välja, et valikained ei keskendu tihti ainuüksi rahatarkusele vaid majandusele laiemalt ning on vabatahtlikud. Rahatarkuse teemade integratsioon erinevatesse õppeainetesse jääb täna pigem nõrgaks ning piirdub ühiskonnaõpetuse ja teatud juhtudel matemaatikaga. Mahu piirangu tõttu ei ole võimalik täna rahatarkusega asendada ühiskonnaõpetuse õppekavas käsitletavaid laiemaid majandust puudutavaid teemasid nagu näiteks maksundus, inflatsioon, töösuhted, makromajanduslikud teemad jms. Selline asendus tekitaks olukorra, kus pole kindel, et rahatarkuse arvelt välja jäävad majandusteemad muude ainete vabatahtlikkuse tõttu nii kõikide õpilasteni jõuaks.

Integreeritud õppe eelis on selle kohustuslikkus – see jõuab kõikide õpilasteni. Samas näevad õpetajad peamise probleemina selle killustatust: teatud rahatarkuse osasid puudutakse küll erinevates ainetes, kuid süsteemseid seoseid õpilastel tekkida ei pruugi.

Kuivõrd rahatarkus valdkonnana on ühiskonnaõpetuse riiklikus õppekavas välja toodud, on õpetajad kohustatud vähemalt mingil määral definitsiooni alla kuuluvaid teemasid ühiskonnaõpetuse (majanduse mooduli) raames käsitlema. Siiski nenditakse, et pigem jääb käsitus riigi tasandi teemade juurde ning eraisiku või indiviidi tasandil

finantstarkusega seotud teadmiste edasiandmise ni tihti ei jõuta või jõutakse minimaalses mahus.

Erandina paistab silma erakool, kus õppemaksu toel on võimalik rohkem ressursi suunata ka rahatarkuse õpetamisesse ning loodud on eraldi rahatarkuse (mitte majanduse!) valikaine. Ainet saab läbida alates seitsmendast klassist.

Siiski leiavad õpetajate kõrval intervjueritud finantsmõjuisikud, kes õpetavad rahatarkust koolisüsteemi väliselt, et rahatarkuse teemade integreerimine teistesse õppeainetesse peab samuti jääma, sest nii on võimalik õpilasi loomulikult teel nende teemadega kurssi viia ning neis huvi tekitada.

Ühe võimalusena rahatarkust senisest paremini ja terviklikumalt õppeainetesse integreerida, toovad intervjueritud finantsmõjuisikud välja võimaluse asendada senises kohustuslikus kirjanduses ilukirjandus finantsharidust puudutava kirjandusega. Nii oleks õpilased sunnitud ka kohustusliku kirjanduse raames eluks vajalikke finantsteadmisi omandama. Võimaliku kohustusliku kirjandusena tuuakse välja Jaak Roosaare „Rikkaks saamise õpik“, mis seletab lahti kõik rahatarkuse definitsiooni alla käivad mõisted praktiliselt ja lihtsalt ning motiveerib ka väikeste summadega tekitama finantsteadlike harjumusi. Rahatarkuse kirjanduse teemat laiendades toodi välja, et üks kohustuslik teos võiks olla seotud investeerimispsühholoogiaga, samas kui teine raamat võiks harida inimesi praktiliselt finantside osas. Raamatusoovitustena nimetatakse veel Warren Buffetti biograafiat „Lumepall“.

Leitakse ka, et integreeritud kohustuslik õpe peab käima koos valikainete ning huviringidega. Intervjueritavad töid välja Kindluse kooli, aga ka Järveküla kooli, kus õpilastele korraldatakse eraldi rahatarkuse teemalist huviringi. Esimene valiti hiljuti selles vallas ka Eesti parimaks kooliks. Veel usuvad rahatarkuse edendajad, et rahatarkuse õpet saab integreerida juba lasteaedades õpetatavasse – näiteks toodi välja Aruheina lasteaia näide, kus mänguasjade kaasavõtmisesse suhtutakse taunivalt, seda just seetõttu, et tekitada lastes arusaam ületarbimise miinustest ning arendada neis loovust.

3.1.2 Praktilised ja mängulised meetodid

Õpetajad näevad vajadust läheneda rahatarkusega seotud teemade õpetamisele mängulisemalt. Intervjuudest selgub, et õpilased tunnevad huvi eelkõige praktiliste teadmiste järele ning akadeemiline ja teoreetiline finantsharidus neid nii palju ei huvita. „Kolmest tunnist rahatarkuse õpetamiseks ei piisa, kuid aeg, et mängida investeerimismänge, oleks seda kindlasti väärt“, viitavad õpetajad ajale kui väärtuslikule sisendile, millega teisi sisendeid rahatarkuse õpetamisesse põimida.

3.1.3 Kitsaskohad tänases õppekavas

Probleemidena toovad õpetajad välja veel tänaste ühiskonnaõpetuse õppekavade liigse mahukuse. „Tundide maht kõikide nende õpetamiseks andmiseks on lihtsalt nii katastroofiliselt väike,“ koorub intervjuudest välja vajadus kas tundide arvu suurendamise või rahatarkuse jaoks eraldi õppeaine loomise vastu. Õpetajad toovad näiteks, et lisaks rahatarkuse teemadele tuleb õpilasteni viia makromajanduse, maksunduse, varimajanduse ja väliskaubandusega seotu, samuti puudutakse tööturu ja poliitika ning riigikorraldusega laiemalt seotud teemasid. Rahatarkuse poole pealt jääb tavaliselt aega näiteks peamiselt pensionisüsteemi selgitamiseks.

Kuigi eraldi majandusega seotud valikaineid koolides täna leidub, on õpetajad skeptilised selles osas, et eraldi rahatarkusega seotud teemade süvitsi käsitlemiseks aega või veel vähem eraldi õppeaine juurde tulemine tänaste rahaliste võimaluste juures realistlik oleks. Nii nendivad õpetajad, et praegu jõutakse olulisi teemasid õpilastele ainult mainida, kuid süvitsi minek eeldab, et piisava huvi korral tuleks seda õpilaste poolt iseseisvalt ja nende enda vabast ajast. Selliste rahatarkuse valdkonda kuuluvate teemade hulka, mille jaoks täna aega napib, kuuluvad näiteks investeerimine, täpsemalt valuutade ja börsidega seonduv.

Kui eraldi rahatarkuse õppeaine lisamine pole teostatav, pakuvad õpetajad välja alternatiivi teha ühiskonnaõpetuse õppekavas rahatarkusega seotud teemadele ruumi näiteks kodanikuühiskonda, sotsiaalseid suhteid „ja teiste ümmarguste“ teemade arvelt.

Muuhulgas looks eraldi õppeaine loomine olukorra, kus rahatarkusega seotud teadmiste hindamine muutuks sarnaseks teiste kohustuslike ainete õpiväljundite mõõtmisega ega oleks enam oma paindlikkuse tõttu erinev nagu tänaste valikainete puhul.

3.2 Rahatarkuse õpetamise hindamine

Uurimisküsimus: Kuidas hinnata rahatarkuse õpetamist koolides?

Rahatarkusega seotud teemade alaseid teadmisi mõõdetakse täna hindeliselt peamiselt selles mahus, mis on integreeritud teistesse õppeainetesse.

Intervjuudest selgunud tähelepanekud hindamise kohta:

- Õpilaste huvi rahatarkuse valdkondade vastu on suur, eriti investeerimise osas
- Investeerimisega seotud testide tulemused on õpilaste seas tavaliselt kõige paremad
- Pensioniteema tundub õpilastele kauge ja seetõttu ei jõua alati sihtgrupini
- Praegu pole piisavalt testitud, millised meetodid lõpuks kõige paremini töötavad

Rahatarkusega seotud teemade alaseid teadmisi mõõdetakse täna hindeliselt peamiselt selles mahus, mis on integreeritud teistesse õppeainetesse. Siiski kaardistavad õpetajad

pidevalt oma õpilaste huvi ka nende teemade osas, millest soovitud mahus täna rääkida ei jõua. Näiteks kinnitavad õpetajad, et õpilaste huvi rahatarkuse valdkondade vastu on suur. Erinevalt õpetajate valmisolekust seda süvitsi õpetada on õpilaste huvi kõige suurem just investeerimise, täpsemalt rikkaks saamise kohta. „Noorus tahab rikkaks saada,“ kinnitas üks intervjuueritu. Teine intervjuueritu lisas, et investeerimisega seotud testide tulemused on õpilaste seas tavaliselt kõige paremad. Veel selgus intervjuudest, et õpilased tunnevad huvi eelkõige praktiliste teadmiste järele ning akadeemiline ja teoreetiline finantsharidus neid nii palju ei huvita.

See on ka põhjus, miks pension, mida ühiskonnaõpetuse tundides teiste rahatarkuse valdkonda kuuluvate teemadega võrreldes rohkem käsitletakse, alati sihtgrupini ei jõua – pensionini on õpilasel veel aega ning teema tundub kauge. Investeerimise vallas nimetavad õpetajad praktilise näitena näiteks liitintressi olemust ja kõverat – kõige rohkem kõnetavat õpilasi see, kui neile graafikul näidata, mitmendaks eluaastaks milliste summadeni on võimalik jõuda ning kuna ja kui palju selleks tuleb investeerida. Samuti töötab õpetajate hinnangul õpilastes huvi tekitamise vahendina see, kui paluda kaardistada neil oma unistused ning teha samm-sammuline realistlik finantsplaan nende saavutamiseks. Ka koolides esinemas käivad pangaliidu inimesed kasutavat säästmise propageerimisel sarnast nippi. Nii on jõutud olukorrani, kus tihti selgub õpilastele säästmisest rääkides, et paljudel on hoiused juba olemas. Praktilised näited võivad aga olla veelgi lihtsamad – näiteks piisab rahatarkuse edendajate sõnul sellest, kui näidata õpilastele, kui palju aitab tanklast kohvi ostmata jätmine aastas raha säästa ning kombineerides seda investeerimise ja liitintressiga, ka kasvatada.

Ajaprobleemi leevendusena nähakse mh seda, kui rahatarkusega seotud teemad oleks senisest tugevamalt integreeritud ka teistesse õppeainetesse, nagu näiteks matemaatikasse.

3.2.1 Koduse keskkonna roll

Õpetajad täna otsesest koostööst rahatarkuse käsitlemisel koduga ei tee, kuid teatavad kokkupuutepunktid on olemas.

Intervjuudest selgub, et õpilaste eelteadmised rahatarkusest sõltuvad tugevalt perekonna taustast:

- Oluliselt paremate eelteadmistega on õpilased, kelle vanemad ise investeerivad või omavad kogumiskontot
- Kehvem eelteadmiste tase joonistub välja maapiirkondades
- Eliitkoolide õpetajad hindavad oma õpilaste taustateadmisi kõrgemateks kui tavakoolide õpetajad
- Õpilaste huvi rahatarkuse vastu on tugevas korrelatsioonis vanemate haridustasemega

Kuigi teooria osast tuli välja, et rahatarkuse juurdumist noorte seas toetaks lisaks koolis õpetatavate ka kodune kasvatus, siis õpetajad täna otsest koostööd temaatika käsitlemisel koduga ei tee. Siiski nenditakse, et teatud lõigus on ühiseid kokkupuutepunkte. Näiteks kui õpilasele anda kodutööks isikliku nädala eelarve koostamine, selgub tihti, et vanemad on talle seejuures abiks olnud.

Nende näidete põhjal võib järeldada, et perekonnad suhtuvad rahatarkuse õpetamisesse pigem soosivalt ning peavad seda oluliseks. Siiski koorub intervjuudest ka välja, et leibkondade arusaam rahatarkusest on väga erinev ning seetõttu ka õpilaste valdkondlik teadmiste tase erinev.

Näitena tuuakse välja, et oluliselt paremate eelteadmistega on õpilased, kelle vanemad kas ise investeerivad või vähemalt omavad näiteks kogumiskontot. Kehvem eelteadmiste tase joonistub seejuures paremini välja maapiirkondades.

Hoolimata sellest, et rahatarkuse õpet ühiskonnas annaks paremini korraldada, leiavad õpetajad, et noorte teadmised selles vallas paranevad. „Osades rahatarkusega seotud valdkondades, näiteks krüptovaluutasid puudutavas on nad targemad kui mina,“ nentis üks intervjuueeritustest. Siiski tuuakse välja, et õpilaste taust on väga erinev ning sõltub palju sellest, milline on nende perekondlik taust. „Osadel on juba alaealisena investeerimise taust ning nad soovivad ettevõtjatest vanemate eeskujul osaleda õpilasfirmade loomises, kuid leidub ka neid, kes isegi elementaarsel tasemel selle valdkonna vastu huvi ei tunne.“ Sama toovad välja ka projekti raames intervjuueeritud finantsmõjuisikud, kelle sõnutsi paistavad nende poole pöörduvatest noortest eelteadmistega silma just need, kes on varasemalt näiteks koos oma vanematega investeerinud.

Niisiis järeldavad õpetajad, et õpilaste eelteadmised rahatarkusest sõltuvad sellest, milline on nende perekonna varanduslik taust. Intervjuudest selgub, et eliitkoolide õpetajad hindavad oma õpilaste rahatarkuse alaseid taustateadmisi kõrgemateks kui tavakoolide õpetajad. Näiteks tuuakse välja, et kodune taust on eriti kehv Lasnamäel, samas kui hüpe teadmistes on märgatav Kadrioru ja Piritra koolides. Õpetajate hinnangul on õpilaste huvi rahatarkuse vastu tugevas korrelatsioonis nende vanemate haridustasemega.

Siiski aitab klassisisest lõhet õpetajate kogemuse põhjal parandada see, kui kutsuda klassi ette majandusteamadel rääkima mõni selles vallas edukas lapsevanem.

3.3 Õpetajate vajadused

Uurimisküsimus: Millist sisendit vajavad õpetajad ja õppejõud, et rahatarkust õpetada?

3.3.1 Kitsaskohad õpetajate teadmistes

Tavakoolides jääb rahatarkuse valdkondadest kõige rohkem varju investeerimisega seotu, sest intervjueeritud õpetajad tunnistavad, et neil napib selles valdkonnas piisaval tasemel teadmisi.

Õpetajad nendivad, et täpselt see, mida rahatarkuse all koolides käsitletakse, sõltub hästi palju õpetaja isikust, varasemast kogemusest ja kokkupuutest nende teemadega. Siiski leidis intervjueeritavate hulgas ka investeerimisteadlikke õpetajaid. Nii saab kokkuvõttes järeldada, et rahatarkusega seotud teemasid kattev teadmine on õpetajaskonnas pigem ebaühtlane.

Positiivse poole pealt tuuakse välja riikliku strateegiat rahatarkuse edendamiseks, mille tulemusena on õpetajate valdkondlike teadmisi juba erinevate tegevuste raames tõstetud. Siiski nähakse, et rahatarkuse teemade tõstatamine, õpetajate koolitamine ning üleüldse valdkonna pildis hoidmine peavad toimuma järjepidevalt. Seda ei saa teha projekti korras, sest rahatarkuse alla käivad valdkonnad on pidevas arengus. Samuti võtab aega see, et õpetajad üleüldse teadvustaksid teema olulisust.

3.3.2 Õppematerjalide vajadus

Konkreetsed vajadused:

- Rahatarkusega seotud ülesannete pank koos (video)materjalide ja testidega
- Töövihik praktiliste rahatarkuse alaste ülesannetega
- Metoodilised materjalid, mida igapäevaselt koolis kasutada
- Videoformaad, mis noori kõnetab

Näiteks näeksid õpetajad senisest veelgi rohkem kättesaadavaid õppematerjale. Neid täna küll leidub, kuid peamiseks probleemiks on nende kaootiline levik. „Rahatarkuse õpetamiseks oluline võiks olla kokku koondatud. Samuti toovad õpetajad välja, et tänaseid noori kõnetab üha enam videoformaad, mida võiks kaaluda ka rahatarkuse materjalide loomisel.

Materjalide kujundamisel näevad õpetajad, et nende koostajateks võiksid olla rahatarkusega igapäevaselt tegelevad praktikud, näiteks pankade peaökonomidid, juristid ja/või pankurid. Samuti mõjutab rahatarkuse arengut õpetajate hinnangul tehisintellekti areng, mis andvat kohati kehva finantsnõu. Ideena toodi välja korjata kokku suuremad AI poolt tehtud vead finantsvaldkonnas ning neid ka õpetamise tasandil kommunikeerida.

3.3.3 Täiendkoolitusvajadus

Olukorra parendamiseks soovivad õpetajad regulaarseid täiendkoolitusi.

Õpetajad näevad head täiendkoolitust:

- Pigem projektipõhise ja väiksemamahulisena, kuid sagedasena
- Mikrokraadide vormis ülikoolidest
- Regionaalselt kättesaadavana (mitte ainult Tallinnas)

Samuti tuuakse välja, et õpetajate ettevalmistamine rahatarkusega seotud teemade viimiseks koolidesse peaks algama ülikoolidest ehk pedagoogide õpetamisest. „Praegu pole kahjuks õpetajakoolituses isegi ühiskonnaõpetus piisaval tasemel sees, majandusega rahatarkus ammugi mitte,“ nentis üks intervjuueritu. Ta lisas, et õpetajad, kes soovivad rahatarkusega seotud teemasid oma õppeainetesse integreerima, peavad seda praegu eelkõige iseseisvalt juurde õppima. „See on seni kõige suurem kitsaskoht, sest õpetaja õpetab seda, mida ta ise kõige paremini ise oskab, mitte seda, mida ta ise ei oska ja rahatarkus kuulub täna kahjuks viimaste hulka.“

Olukorra parendamiseks soovivad õpetajad regulaarseid täiendkoolitusi. Seda selleks, et teemasse saaksid paremini süveneda ka need, kel ülikooli lõpetamisest kauem aega möödab ning kes läbisid pedagoogikaõppe ajal, mil rahatarkus polnud veel teemana ühiskonnas väärtustatud. „Keskmine õpetaja on ikkagi üle viiekümne aasta vana ja õppinud nõukogude ajal,“ viidatakse õpetajahariduse vananemisele.

Õpetajad näevad seejuures head täiendkoolitust pigem projektipõhise ja väiksemamahulisena, kuid sagedasena. Samuti käidi lauale idee, et Eesti ülikoolid võiks hakata pakkuma mikrokraade rahatarkuse õpetamiseks. Positiivse näitena rahatarkuse edendamisel abiks olevatest kursustest mainiti intervjuus TalTechi „Eraisiku rahanduse“ kursust, mis motiveeris õpetajat kohe oma teadmisi õpilastega jagama ning kui „selliseid asju oleks sagedamini, oleks teema ka õpilaste ees rohkem pildis“

Rahatarkusega seotud teemadele lisaks nähakse vajadust didaktilise koolituse järele mahus, mis võimaldaks õpetajatel hiljem omandatud valdkondlike teemasid oskuslikult oma õppeainetesse integreerida. Veel oleksid õpetajad tänulik meetodiliste materjalide olemasolu eest, mida neil oleks rahatarkusega seotud teemade õpetamisel võimalik igapäevaselt koolis kasutada. „Praegu peame neid ise välja mõtlema ja see nõuab niigi vähese ajaressursi juures täiendavat pingutust.“ Ka rahatarkust edendavad finantsmõjusikud peavad meetodilisi materjale väga oluliseks, näiteks tuuakse välja, et noortele praktiliste teadmiste edasiandmine on palju lihtsam läbi rahatarkuse teemaliste lauamängude mängimise. Probleemina nähakse, et praegu pole piisavalt palju testitud, millised meetodid lõpuks kõige paremini töötavad, seetõttu nähakse vajadust õpilaste taset pärast erinevate õpetamismeetodite kasutamist kasvõi lihtsate testide läbiviimise kaudu sagedamini mõõta.

Õpetajatele täiendkoolituse võimaluste pakkumise osas nähakse olukorda paremana Tallinnas, kuid rõhutatakse, et muudest regioonidest pärit õpetajatel on pealinna sõitmine tihti keeruline ning tegelikkuses tuleks viia koolitusi rohkem ka teistesse

regioonidesse. Õpetajad kinnitavad seejuures, et pärast inspireeriva koolituse läbimist on nad seal kajastatud teemasid ka oma tundides õpilastele vahendanud.

Paludes õpetajatel kirjeldada tänaseid võimalusi, kuidas nad end rahatarkuse vallas harivad, nimetati üksikuid koolitusi, millest on reeglina möödas 3-4 aastat. Osad õpetajad on lugenud eraldi selle teemalisi raamatuid ning need, kes investeerivad, uurivad valdkonna kohta aktiivselt ja iseseisvalt ka internetist.

Samuti on vestlustest õpetajatega märgata olulist huvi rahatarkuse teemade vastu. „Finantsiline hakkamasaamine ja oma ressursside planeerimine on niivõrd oluline, eriti kui me vaatame, mis seisus on meie riik ja teame, et pensioni me tõenäoliselt kunagi saada ei hakka,“ rääkis üks intervjueeritustest. Seejuures peetakse oluliseks, et lisaks teoreetilistele teadmistele oleks õpetajatel rohkem rahatarkuse teemadel ka praktilist kogemust ehk näiteks eelise annab see, kui õpetaja ise on investor.

3.3.4 Valdkondlike ekspertide kaasamine

Lisaks õpetaja enda teadmiste olemasolule on võimalik rahatarkust edasi anda läbi valdkondlike ekspertide kaasamise.

Tähelepanu juhiti ka sellele, et lisaks õpetaja enda teadmiste olemasolule on võimalik rahatarkust edasi anda läbi valdkondlike ekspertide kaasamise, keda tundidesse esinema kutsutakse. Näitena nimetati pangaliidu inimesi ning üks kool nimetas õpilaste seas väga populaarseks osutunud eksperdina Viljar Arakast. Intervjueeritud leidsid, et valdkondlikel ekspertidel on teadmisi rohkem, kui mõne täiendkoolituse raames on võimalik õpetajatele edasi anda. Külaliste kaasamine on õpetajate hinnangul võimalik siiski ainult koolides, kus on olemas majanduse valikaine, kuna ühiskonnaõpetuse tundide arv kipub selleks pigem väikeseks jääma. Valikainete kitsaskohana tuuakse aga välja, et seda ei pruugi kõik õpilased võtta ning nii võib rahatarkus jõuda piiratuma hulga õpilasteni.

Positiivse poole pealt tõid õpetajad välja, et majandusteemasid täielikult pedagoogikaõppesest välja ei ole jäetud. Näiteks oli üks küsitletutest on õpetajaharidust saades kokku puutunud avaliku sektori ökonoomikaga.

3.4 Kõrgkoolide roll ja õppekavade sisu

Uurimisküsimus: Milliseid projektipõhist või praktilist õpet saab interdistsiplinaarselt rakendada kõrg- ja ülikoolides?

Pedagoogide koolitamisega tegelevate ülikoolide sõnul sisaldab õpetaja õpe üldkasvatusteaduslikke ja psühholoogiaaineid. Sellesse moodulisse rahatarkuse ained nende kinnitusel ei kuulu.

Peamised probleemid:

- Ühiskonnaõpetuse ja ajaloo õpetajate õppekava on ühendatud - ressurs jaguneb kahe aine vahel
- Ühiskonnaõpetuse didaktikat on ajaloo kõrval olnud pigem vähe
- Enamus ressursist läheb didaktikale, erialateadmisi eeldatakse eelnevalt
- Rahatarkust peetakse nišiteemaks demokraatiateemade kõrval

Pedagoogide koolitamisega tegelevate ülikoolide sõnul sisaldab õpetaja õpe üldkasvatusteaduslikke ja psühholoogiaaineid, mille peavad läbima kõikide ainete õpetajad. Sellesse moodulisse rahatarkuse ained nende kinnitusel ei kuulu. Aineõpetajate erialane ja didaktiline ettevalmistus, mis Tallinna Ülikooli puhul moodustab kolmveerandi magistriõppe mahust, toimub teistest instituutides ning rahatarkuse teemade õpetamine sõltub konkreetsest õppeainest ja õppejõust. Samal ajal peetakse rahatarkusealaste teadmiste taseme tõstmist ühiskonnas koolide ülesandeks, mille eelduseks on õpetajate soov mõista igapäevaseid rahatarkusega seotud aspekte, aga ka ettevõtlusprotsessi sisuliselt ja teoreetiliselt.

Ühiskonnaõpetuse pedagoogide koolitamisel tuleb ülikoolide programmijuhtide sõnul arvestada sellega, et õppekava raames valmistatakse lisaks ette ka ajalooõpetajaid. See tähendab, et ressurs jaguneb sisuliselt kahe õppeaine vahel.

Laiemalt nimetatakse probleemina tulevastele pedagoogidele suunatud õppekavade piiratust. Täpsemalt läheb enamus õpetajate õpetamise ressursist didaktikale ehk õpetaja pädevuste arendamisele. Selles osas, mida nad õpetama hakkavad, eeldavad ülikoolid, et neil on erialateadmised juba õpetaja õppekavale tulles varasemalt käes. „Sügavat erialateadmiste andmist ei ole, on vaid mõned valikained, kus neid oskusi on võimalik arendada, aga eraldi mingit erialaainet, sh rahatarkuse oma, on keeruline õppekavasse sisse tõsta, sest ruumi lihtsalt ei ole,“ nentis üks intervjuueeritud programmijuhtidest.

Kuivõrd ühiskonnaõpetust on koolide õppekavades vähe, antakse tulevastele pedagoogile selle aine õpetamisel ka vabamad käed, mis tähendab, et nad saavad ise valida, millised teemad saavad suurema fookuse. Nii sõltub ka rahatarkuse õpetamine ühiskonnaõpetuse aine raames pigem konkreetsest õpetajast ja tema valdkondlikest teadmistest.

Programmijuhid näevad järgmisi lahendusi:

- Ühiskonnaõpetuse ja ajaloo didaktikate lahkulöömine
- Ühiskonnaõpetuse mikrokraad, kuhu rahatarkuse ained sisse integreeritud
- E-õppe põhised tasanduskursused erialateadmiste täiendamiseks
- Pedagoogideks asumine varasemalt majandusalaseid teadmisi omavatele isikutele

Selleks, et ühiskonnaõpetuse teemadele jääks rohkem ruumi, nähakse lahendusena ühiskonna ja ajaloo didaktikate lahku löömist. Programmijuhid näevad vajadust ühiskonnaõpetuse õppe praktilisemaks muutmist. Siiski peetakse rahatarkust endiselt pigem teemaks, mis on muude ühiskondlike teemade kõrval pigem kitsas ning seetõttu on selle teemaga seotud teadmiste andmine tulevastele pedagoogidele jätkuvalt kehvast seisusest. Lisaks nähakse ühe lahendusena seda, kui pedagoogideks asuksid varasemalt majandusalaseid teadmisi omavad isikud.

Õpetajate poolt välja toodud täienduskoolituse vajadust peetakse küll oluliseks, kuid üksmeel selles osas, kas see peaks olema rahatarkuse teemaline, näiteks mikrokraadi võtmes, puudub. Pigem nähakse ühiskonnaõpetuse lahku löömisel ajaloost võimalust, et tekib just ühiskonnaõpetuse mikrokraad, kuhu on rahatarkuse ained sisse integreeritud. Samuti on programmijuhtide kinnitusel juba täna kõikidel õpetajakoolituse õppekava tudengitel võtta täienduskursuseid tasuta teistest õppekavadest erialateadmiste tasandamiseks. Viimase puhul on küll probleemiks see, et kui õpetajakoolitus toimub sessioonõppes, siis tasanduskursused reeglina mitte ning see võib ajaplaneerimisel saatuslikuks saada. Viimasele nähakse lahendust e-õppe põhiste tasanduskursuste läbi, mis võimaldaks enne pedagoogikaõppekavale asumist enda erialateadmised endale sobival ajal ära täiendada.

Lisaks selgus intervjuudest, et tulevastel pedagoogidel puudub rahatarkuse teemade õpetamise vastu nii suur huvi, kui arvata võiks. Rohkem tuntakse huvi demokraatia, kodakondsuse, aga ka Ukraina sõja valguses rahvusvaheliste konfliktide lahendamise teemade vastu. Samal ajal ettevõtlusõppe hõlmaks endas algteadmisi majandusest, finantsidest, eelarvestamisest, turundusest, innovatsioonist ettevõtluses ning vastavaid oskusi ja hoiakut. Probleemina nähakse, et õppima tulevad noored justkui välistavad ettevõtlusteema haridusest ega leia, et nad peaksid seda koolis ise õpetama asuma. Niisiis kardavad programmijuhid, et sellises olukorras ei pruugi ka täiendkoolitustest lõpuni kasu olla. Lahendusena tuleks õpetajaharidust andvatel ülikoolidel leida ressursid majandus- ja ettevõtluskirjaoskusega seotud aine(te) populariseerimiseks tulevaste õpetajate hulgas, sest praegu tulevad sageli õpetajaks õppima noored, kes ei ole majanduse ega ettevõtlusvaldkonnaga varem kokku puutunud. Siiski selgus intervjuudest programmijuhtidega, et kui majandusteemasid oli tulevastele pedagoogidele tutvustatud, siis tekkis neil ka valmisolek ja soov teemade õpetamiseks tulevikus oma õpilastele.

Kui õppekavades ettevõtlusega seotud aineid vabaainena pakkuma juhtutakse, kipub huvi olema pigem väike ning ainet tulla võtma pigem ikkagi sellepärast, et õppekava läbimiseks on vaja täiendavaid ainepunkte. Ning kuna valikaine maht on 6 EAP-d, siis seda ei peeta erialateadmiste andmiseks tulevasele õpetajale piisavaks. Näiteks vajaks ka programmijuhtide hinnangul õpetajatele edasi andmist metoodika, kuidas ikkagi

täpsemalt rahatarkuse teemasid oma õppeainetesse integreerida viisil, et õpilastel tekiks teemast terviklik pilt ja seosed. Integreerimist on vaja eraldi õpetada.

3.5 Finantsmõjuisikute roll

Uurimisküsimus: Kas ja kuidas erinevad finantstemaatika mõjuisikute soovitusel ning lähenemine inimeste rahatarkuse alasel koolitamisel?

3.5.1 Finantsmõjuisikute lähenemised

Sarnaselt õpetajatele toovad erasektoris tegutsevad rahatarkuse edendajad välja, et noortel on enim huvi investeerimise ehk rikkaks saamise vastu.

Finantsmõjuisikute tähelepanekud:

- Tähelepanu köitmiseks tuleb ise tunda teema vastu siirast huvi ja olla ka ise investor
- Pensioniteema tundub noortele kaugel, pensionisammastele ei osata mõelda
- PISA testide head tulemused on eksitavad - teadmised võivad olla, aga praktikas neid ei rakendata
- Rahatarkus peaks olema elementaarne nagu hambapesu

Lisaks koolile märkavad õpetajad, et üha enam jõuab rahatarkus nende õpilasteni läbi erasektoris tegutsevate finantsmõjuisikute. Nad näevad, et koostöö finantsmõjuisikutega aitaks õpetajatelt koormust maha võtta. Siiski nähakse finantsmõjuisikute kaasamisel haridusse ka ohukohtasid – näiteks eeskujude andmist riskantsetesse varadesse, nagu krüptovaluutad, investeerimise osas. „Õpilased on paraku sellised, et kui keegi kuskil ütleb, et nii saab rikkaks, siis nad kipuvad seda automaatselt tõsiselt võtma,“ viidatakse noorte seas veel vähearenenud analüüsivõimele. Samas võivad noorte seas positiivselt mõjuda edukad eeskujud – kuna näiteks eelpool mainitud liitintressi tööle hakkamine võtab aega, soovitakse kellegi näitel näha, et tulemus on kannatlikkuse korral päriselt saavutatav.

Sarnaselt õpetajatele toovad erasektoris tegutsevad rahatarkuse edendajad (finantssuunamudijad) välja, et noortel on enim huvi investeerimise ehk rikkaks saamise vastu. Seejuures küsitakse neilt kõige enam riskantsete varade ehk krüptovaluutade kohta. Rahatarkuse edasiandjatele pannakse aga südamele, et tähelepanu köitmiseks tuleb ise tunda teema vastu siirast huvi ja olla ka ise investor.

Kui õpetajad tõid välja, et pensioniteema tundub õpilastele pigem kaugel, siis sama on märganud ka finantssuunamudijad. Pensionisammastele ei osata mõelda ning palgatulu teenivate inimeste maksusoodustustest ollakse väheteadlikud. Kriitikat sai ka teise pensionisamba vabatahtlikuks muutmine, mis on tõstnud noorte hulgas pensionivarade realiseerimist. Seda olukorras, kus noortel pole pensionikontodele jõudnud

märkimisväärseid summasid koguneda ning väikeste summade realiseerimise nimel kaotatakse võimalus kogumist järgmise kümne aasta jooksul jätkata (teatavasti ei saa pärast raha väljavõtmist 10 aastat uuesti teist pensionisammast avada).

Finantsmõjuisikud lisavad, et kuigi PISA testides on Eesti noored pigem oma teadmistelt kõrgetel kohtadel, siis see info on eksitav – teadmised võivad olla, aga praktikas neid ei rakendata. Tuuakse välja, et rahatarkusega on olukord hästi siis, kui seda teadvustatakse ja rakendatakse ühiskonnaliikmete poolt samamoodi ja elementaarsena nagu hambapesu. Need teadmised peaks olema midagi, mida rakendatakse eriliselt neile mõtlemata, elementaarsena. Ka finantsmõjuisikud on märganud, et huvi säästmise ja pensioniteemade vastu on pigem väiksem, samas kui investeerimise vallas teadmised noorte hulgas üha paranevad ning seis on oluliselt parem kui varem.

3.5.2 Koostöö haridussüsteemiga

Finantsmõjuisikud leiavad, et rahatarkuse teemade integreerimine teistesse õppeainetesse peab jääma.

Koostöövõimalused:

- Kohustusliku kirjanduse asendamine rahatarkuse teemalistega
- Koostöö pankadega, kes on võtnud noored üheks oma kõige olulisemaks sihtrühmaks
- Rahatarkuse teemalised investeerimislaagrid
- Rahatarkuse õppe integreerimine juba lasteaedadesse

Rahatarkuse edendajad toovad muuhulgas välja, et üha lihtsam on teha valdkondliku koostööd pankadega, sest viimased on võtnud noored üheks oma kõige olulisemaks sihtrühmaks. See läheb kokku õpetajate poolt täheldatuga, et pangaliidu inimesed käivad kõige suurema heameelega koolides esinemas. Samuti tuuakse välja, et pangad on aktiivselt arendamas noortele suunatud tooteid, mis võimaldavad rahatarkusega seotud aspekte paremini nende teadvusesse viia. Samuti nimetavad finantsmõjuisikud Jaak Roosaare poolt noortele korraldatud investeerimislaagri ning leiavad, et sellist tüüpi ettevõtmisi võiks olla rohkem.

3.5.3 Regulatiivsed takistused

Finantsmõjuisikud tõid muuhulgas välja, et kohtavad noorte ees esinedes sageli mõtet, et investeerida soovitakse, kuid see ei ole võimalik. Seda põhjusel, et investeerimiseks on vaja vanemate nõusolek ja konto, mille avamine nõuab arvestatavat bürokraatiat. Finantsmõjuisikute kogemuse põhjal kõlab noortele esinedes tihti küsimus, et mis mõttega investeerimise vastu huvi tunda, kui neil seadus seda nagunii teha ei võimalda.

Siiski selgus õpetajaga tehtud intervjuudest, et mingi hulk õpilasi suudab seda bürokraatiat vanemate toel ületada ning leidub neid, kel on investeerimiskonto olemas. Need õpilased omavad õpetajate hinnangul ka suurema tõenäosusega hoiuseid ning oskavad tundides küsida keerukamaid rahatarkuse valdkonnaga seotud küsimusi.

4 Järeldused ja kokkuvõte

Kokkuvõtlikult leiavad rahatarkuse edendamise tegelevad õpetajad, pedagoogide koolitamisega seotud ülikoolide programmijuhid, aga ka finantsmõjusikud, et kuigi rahatarkuse alaste teadmiste tase ühiskonnas ja noorte hulgas tõuseb, saab selle parandamiseks veel palju ära teha. Praegu on rahatarkuse õpe killustunud, integratsioon erinevatesse õppeainetesse ei pruugi tekitada õppurites teemade vahel süsteemseid seoseid ning õpetajatel napib teadmisi nende tekitamiseks.

Seetõttu peetakse oluliseks nii paremat rahatarkuse õpetamise alast integratsiooni erinevate õppeainete vahel, aga ka täiendavate teemakohaste huviringide ja/või valikainete olemasolu koolides. Kuivõrd õpetajad ei pea end alati pädevaks rahatarkuse teemade edasi andmisel ning ülikoolide õppekavades puudub ajaline ressurss valdkondlike teadmiste tõstmiseks, nähakse ühe lahendusena koostööd erasektoriga.

Täpsemalt selgub läbi viidud intervjuudest, et kuivõrd ei õpetajatel, ega pedagooge õpetavatel ülikoolidel puudub täna tugev ressurss rahatarkusega seotud teemade käsitlemiseks, suudavad turul katmata nišši täita erasektori esindajad. Seda peamiselt finantsmõjusikute kaudu. Täpsemalt on võimalik teha nendega koostööd rahatarkuse teemade viimisel õpilasteni, kutsudes neid koolidesse esinema, aga ka kasutades nende poolt loodud meetodikat, näiteks kohustusliku kirjandusena. Samuti on koolidel võimalik teha edukat koostööd pangaliiduga, kes keskendub intervjuude põhjal täna just noorele tulevasele kliendile ning seda nii säästmise, pensioni kui investeerimise vallas.

Lisaks rõhutavad õpetajad, et vajavad rahatarkusega seotud teemade edasiandmiseks senisest süsteemsemat, aga ka praktilist õppematerjali ning aega ja praegusega võrreldes suuremaid teadmisi õpetamiseks. Viimase arendamiseks tuuakse positiivse näitena erinevad projektipõhised kursused või võimaluse võtta mikroraadi tasandil rahatarkusega seotud aineid ülikoolidest.

Selleks, et huvi investeerimisteede vastu õpilaste seas tõuseks, on väga tähtis, et õpilastel oleks võimalus antud teemaga ka praktiliselt tegeleda. Kõigepealt peab rahatarkusega seotud teemade õpetamine olema praktiline ning toimuma väljatöötatud meetodika alusel. Selleks sobivad näiteks erinevad lauamängud, aga ka õpetajate poolt toodud väga praktilised näited, mis annavad käega katsutava tunnetuse ühe või teise otsuse mõjust jõukuse kasvatamisel. Sealt edasi peaks riik intervjuueeritute hinnangul leevendama regulatsioone, et juba varajases nooruses ning rahatarkuse õppe kõrvalt tekiks võimalus näiteks kasvõi oma tasku raha investeerides omandatut praktikas järele proovida.

Lisaks rahatarkuse edendamisele koolide ja mõjuisikute kaudu rõhutavad nii teaduskirjandus kui teemaga seotud isikud vajadust selle järele, et ka noorte kodudes oleks valdkondlikud teemad au sees. Mida enam säästmisest, eelarvestamisest, hoiustamisest aga ka investeerimisest kodudes räägitakse, seda tõenäolisem on, et koolisüsteemi kaudu antavad niigi napid teadmised jõuavad sihtgrupini. Või veelgi enam, tekitavad täiendavat huvi teemade kohta ise uurida ning vajadusel paluda vanematelt abi end investeerimiskontoga seotud bürokraatiast läbinärimisel.

Niisiis selgub läbiviidud uuringust, et rahatarkuse edasine areng nõuab koostööd nii noori õpetavate koolide, pedagooge koolitavate ülikoolide, kodude, aga ka finantsmõjuisikute vahel. Seejuures on vaja seda koostööd senisest enam koordineerida, et info, mis sihtgrupini erinevatest allikatest jõuaks, oleks süsteemne ning võimaldaks seoste ja tervikpildi moodustumist sihtgrupi teadmuses. Koostöö süvendamiseks eri osapoolte vahel saab riik aidata muuhulgas regulatsioonide kohandamisega ning pedagooge koolitavad kõrgkoolid senisest enam rahatarkusega seotud õppele keskendumisega. Viimasel juhul tuleb programmijuhtide sõnul leida taaskord ajaline ressurss.

Järgnevalt oleme toonud välja intervjuude käigus kogutud soovitusi, mis võiksid rakendamisel anda positiivset efekti rahatarkuse edendamisele.

Poliitikasoovitus 1: Vaadata üle õppekavades olev kohustusliku kirjanduse nimekiri selle pilguga, et teha ruumi rahatarkusega seotud raamatutele.

Poliitikasoovitus 2: Lisada gümnaasiumi õppekavasse juurde üks rahatarkuse või majandusalane eraldi kursus, et vähendada ühiskonnaõpetuse õppekava koormust ning anda ruumi rahatarkusega seotud teemadele.

Poliitikasoovitus 3: Õpetajatel võiks olla rahatarkusega seotud ülesannete pank, kust võtta vastavaid (video)materjale ja teste.

Poliitikasoovitus 4: Teadmiste praktilist rakendamist toetaks ühiskonnaõpetuse rahatarkuse teemaliste materjalide kõrvale töövihiku tekitamine koos praktiliste rahatarkuse alaste ülesannetega.

Poliitikasoovitus 5: Jagada senine õpetajate koolitamise ressurss pigem väiksemateks, aga sagedasemateks kursusteks, toetada mikroraadiõpet kõrgkoolides.

Poliitikasoovitus 6: Prioritiseerida rahatarkust kontekstis täna õpetajakoolituses pakutavate teiste teemadega ning vastavalt seatud prioriteedile sellele õpetajakoolituse õppekavas antud mahtu korrigeerida.

Poliitikasoovitus 7: Ühiskonnaõpetuse õpetaja ja ajaloo õpetaja õppekavad võiksid olla eraldiseisvad õppekavad, mitte ühised.

Poliitikasoovitus 8: Nõuda magistritasemel pedagoogikaõppesse astujatelt majandusalaseid eelteadmisi või teatud majanduse või rahatarkuse õppeainete (nagu nt eraisiku rahanduse õppeaine, valikkursuse või täiendõppena) läbimist õpingute jooksul.

Kokkuvõtlikult leiavad rahatarkuse edendamise tegelevad õpetajad, pedagoogide koolitamisega seotud ülikoolide programmijuhid, aga ka finantsmõjuisikud, et kuigi rahatarkuse alaste teadmiste tase ühiskonnas ja noorte hulgas tõuseb, saab selle parandamiseks veel palju ära teha. Järgnevalt on ära toodud peamised järeldused uurimisküsimuste kaupa:

Küsimus 1 (projekti uurimisküsimus nr 2.2) - meetodid: Praegu on rahatarkuse õpe killustunud. Oluliseks peetakse nii paremat integratsiooni erinevate õppeainete vahel kui ka täiendavate huviringide ja valikainete olemasolu koolides.

Küsimus 2 (projekti uurimisküsimus nr 2.3) - hindamine: Hindamine toimub peamiselt integreeritud õppe raames. Eraldi kursuse loomine võimaldaks süsteemsemat hindamist.

Küsimus 3 (projekti uurimisküsimus nr 2.5) - õpetajate vajadused: Õpetajad vajavad regulaarseid täiendkoolitusi, koondatud õppematerjale ning metoodilist tuge.

Küsimus 4 (projekti uurimisküsimus nr 2.8) - kõrgkoolid: Pedagoogikaõppes on rahatarkuse teemad marginaalsel kohal. Lahendusena nähakse ühiskonnaõpetuse ja ajaloo didaktikate lahkulöömist ning mikroraadiprogramme.

Küsimus 5 (projekti uurimisküsimus nr 3.6) - finantsmõjuisikud: Koostöö erasektoriga aitab täita lünka, mida koolisüsteem täita ei suuda.

Kasutatud kirjandus

Atkinson, A., & Messy, F. (2012). *Measuring Financial Literacy: Results of the OECD INFE Pilot Study*. OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions, No. 15.

Blázquez Cuesta, M., & Budría, S. (2014). Income Deprivation and Mental Well-Being: The Role of Non-Cognitive Skills. *Economics and Human Biology*, 17, 16–28.

Bucher-Koenen, T., & Lusardi, A. (2011). The Influence of Financial Literacy on Financial Behavior and Its Implications for Financial Inclusion. *Journal of Pension Economics and Finance*, 10(4), 527–545. DOI: 10.1017/S1474747211000485

Borghans, L., Duckworth, A. L., Heckman, J. J., & ter Weel, B. (2008). The Economics and Psychology of Personality Traits. *Journal of Human Resources*, 43(4), 972–1059.

Brown, M., Henchoz, C., & Spycher, T. (2018). Culture and Financial Literacy: Evidence from a Within-Country Language Border. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 150, 62–85. DOI: 10.1016/j.jebo.2018.03.011

Campbell, J. Y. (2006). Household Finance. *The Journal of Finance*, 61(4), 1553–1604. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.2006.00883.x>

Fernandes, D., Lynch, J. G., & Netemeyer, R. G. (2014). Financial Literacy, Financial Education, and Downstream Financial Behaviors. *Management Science*, 60(8), 1861–1883. DOI: 10.1287/mnsc.2013.1849

Fletcher, J. M., & Wolfe, B. (2016). The Importance of Family Income in the Formation and Evolution of Non-Cognitive Skills in Childhood. *National Bureau of Economic Research, Working Paper No. 22168*.

French, D., & McKillop, D. (2016). Financial Literacy and Over-Indebtedness in Low-Income Households. *International Review of Financial Analysis*, 48, 1–11. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2016.08.004>

Hayes, A. S., Ben-Shumel, A. T. (2024). Under the influence: Financial influencers, economic meaning-making and the financialization of digital life. *Cambridge Journal of Economics*. DOI: [10.1080/03085147.2024.2381980](https://doi.org/10.1080/03085147.2024.2381980)

Herdinata, C. (2020). The Effect of Regulation, Collaboration and Financial Literacy on Financial Technology Adoption. *Expert Journal of Business and Management*. 8(2), 131–138.

- Hsin, A., & Xie, Y. (2017). Life-course changes in the mediation of cognitive and non-cognitive skills for parental effects on children's academic achievement. *Social Science Research*, 63, 150–165.
- Kaiser, T., Lusardi, A. (2024). Financial Literacy and Financial Education: An Overview. *GFLEC Working Paper Series*.
- Klontz, B. T., Britt, S. L., Mentzer, J., & Klontz, T. (2011). Money Beliefs and Financial Behaviors: Development of the Klontz Money Script Inventory. *Journal of Financial Therapy*, 2(1), 1. <https://doi.org/10.4148/jft.v2i1.451>
- Kumar, R. S. S. R., Kumar, R. T. S. R. (2021). The Impact of Financial Literacy on Financial Inclusion. *Journal of Financial Services Marketing*.
- Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2014). The Economic Importance of Financial Literacy: Theory and Evidence. *Journal of Economic Literature*, 52(1), 5–44.
- Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2007). Financial Literacy and Retirement Preparedness: Evidence and Implications for Financial Education. *Business Economics*, 42(1), 35–44.
- Norvilitis, J. M., & MacLean, M. G. (2010). The Role of Parents in College Students' Financial Behaviors and Attitudes. *Journal of Economic Psychology*, 31(1), 55–63. <https://doi.org/10.1016/j.joep.2009.10.003>
- OECD (2012). *OECD/INFE High-level Principles on National Strategies for Financial Education*. OECD Publishing.
- OECD (2013). *Financial Literacy and Inclusion: Results of OECD/INFE Survey across Countries and by Gender*.
- Rahandusministeerium. (2024). Rahatarkuse õppeained ülikoolide õppekavades. Lisa 2024 a vaheraportile projektis Finantspädevuste ja rahatarkuse arendamise kompetentsikeskus. 1-30
- Mitri, J., Jose, S. (2025). The Influence of Finfluencers on Financial Behaviour Among Gen Z and Millennials: The Mediating Role of Financial Literacy. *International Journal of Finance and Management Research*, 7(2). DOI: [10.36948/ijfmr.2025.v07i02.38469](https://doi.org/10.36948/ijfmr.2025.v07i02.38469)
- Shim, S., Xiao, J. J., Barber, B. L., & Lyons, A. C. (2009). Pathways to life success: A conceptual model of financial well-being for young adults. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 30(6), 708–723.
- Stolper, O. A., & Walter, A. (2017). Financial Literacy, Financial Advice, and Financial Behavior. *Journal of Business Economics*, 87(5), 581–643. <https://doi.org/10.1007/s11573-017-0853-9>

Talpsepp, T., Liivamägi, K., & Vaarmets, T. (2020). Academic abilities, education and performance in the stock market. *Journal of Banking & Finance*, 117, 105848. DOI: 10.1016/j.jbankfin.2020.105848

Vaarmets, T., Liivamägi, K., & Talpsepp, T. (2019). How does learning and education help to overcome the disposition effect? *Review of Finance*, 23(4), 801–830. <https://doi.org/10.1093/rof/rfy006>

Vetka, M. (2022). Eesti mõjuinvestorite avaldatud seisukohtade mõju Nasdaq Tallinna börsil noteeritud ettevõtete aktsiate hindadele ja tehingu aktiivsusele. (Magistritöö)

Wolski, C. (2019, 12. veebruar). Five factors or events that effect the stock market. Chron.

Xiao, J. J. (2008). Applying Behavior Theories to Financial Behavior. In J. J. Xiao (Ed.), *Handbook of Consumer Finance Research* (pp. 69–81). Springer. DOI: 10.1007/978-0-387-75734-6_5

Lisa 1: Intervjuude plaan

Õpetajad:

1. Teaduskirjanduses on leitud, et hariduslik taust, sh kohustuslik rahatarkuse õpe mõjutab inimese finantskirjaoskust positiivselt – mil määral täna Teie koolis rahatarkust õpetatakse? (Uurimiseesmärk 2)
2. Kuidas see täpselt välja näeb – millises mahus teemasid käsitletakse ja kas eraldi ainenäet või integreeritult teistesse õppeainetesse? (Uurimiseesmärk 1)
3. Millistele teemadele pööratakse ühiskonnaõpetuses kõige enam rõhku – kas eelarvestamine, laenamine, pensioniplaneerimine või investeerimine? (Uurimiseesmärk 1)
4. Kas olete mõõtnud, kui hästi need teadmised õpilaste poolt vastu võetakse? (Uurimiseesmärk 2)
5. Kas Teie hinnangul võiks midagi rahatarkuse õpetamisel muuta? (Uurimiseesmärgid 1, 2)
6. Kui mainite, et ruumi ühiskonnaõpetuse õppekavas on rahatarkusega seotud teemade edendamiseks pigem vähe, siis kas rahatarkus peaks olema prioriteet ja milliste teemade arvelt rahatarkusele ainekavas ruumi teha? (Uurimiseesmärk 3)
7. Mis neid muutusi takistab? (Uurimiseesmärk 3)
8. Kas ja millist koostööd teete rahatarkusega seotud teemade õpetamisel õpilaste koduga? (Uurimiseesmärgid 1, 3)
9. Kuivõrd teadlikud Teie hinnangul õpilased, kes Teile tundi satuvad, rahatarkusevaldkonnas on? Kas nende perekonnast saadud eelteadmised on piisavad? (Uurimiseesmärk 2)

Programmijuhid:

1. Kas ja millises mahus õpetatakse täna Teie ülikoolis tulevastele pedagoogidele rahatarkusega seotud teemasid? (Uurimiseesmärk 4)
2. Kas see õpe on piisav selleks, et tulevased pedagoogid suudaksid neid teadmisi tulevikus oma õpilastele edasi anda? (Uurimiseesmärk 4)
3. Kas juba praktiseerivatel pedagoogidel on võimalik Teie ülikoolist võtta ka rahatarkusega seotud täiendkursusi või näiteks isegi mikrokraadi? (Uurimiseesmärk 4)

4. Mida saaks rahatarkusega seotud teemade õpetamisel tulevastele pedagoogidele võrreldes tänasega parandada? (Uurimiseesmärk 4)
5. Mis seda takistab? (Uurimiseesmärk 4)
6. Kui Teil oleks võimalik luua ideaalne rahatarkusega seotud kursus, siis milline see välja näeks? (Uurimiseesmärk 4)

Finantsmõjuisikud:

1. Kuidas on Teie tunnetus, millisel tasemel on täna noorte rahatarkuse alased teadmised? (Uurimiseesmärk 5)
2. Mis küsimustega täna enim Teie poole pöörduakse? (Uurimiseesmärk 5)
3. Kas rahatarkuse õpe koolides tundub olevat piisav või kui ei, siis millised on vajakajäämised teadmistes? (Uurimiseesmärk 5)
4. Millised meetodid teie kogemuse põhjal rahatarkuse edasiandmisel kõige paremini töötavad? (Uurimiseesmärk 5)
5. Kust Teie rahatarkusega seotud teadmisi omandate? Kuidas end täiendate? (Uurimiseesmärk 5)
6. Kuidas saaks ühiskond tervikuna rahatargemaks, kes peaksid selle nimel tegema omavahel koostööd ning millist tuge ja kellelt oleks selleks vaja? (Uurimiseesmärk 5)